

RADEK MALÝ: MALÁ TMA

(2008)

Radek Malý (* 1977) debutoval sbírkou *Lunovis* v roce 2001 a záhy se stal jedním z nepřehlédnutelných talentů mladé české poezie – což potvrzovalo i udílení významných literárních ocenění a také poměrně bohatá literárněkritická recepcce jeho knih. Do povědomí širší čtenářské veřejnosti vstoupil Malý také jako autor poezie pro děti (např. *Kam až smí smích*, 2009), spoluautor slabikáře nebo dramatik (*Pocit nočního vlaku*, 2008) a překladatel expresionistické poezie, které se věnuje i odborně (monografie *Spásná trhлина. Reflexe poezie Georga Trakla v české literatuře*, 2009).

Základním významotvorným problémem od počátku své básnické tvorby učinil otázku po adekvátnosti tradičního jazyka lyriky a také obvyklých básnických témat v aktuálních kontextech jazykových, uměleckých a společenských. Počínaje sbírkou *Vraní zpěvy* (2002) začíná v Malého tvorbě sílit objektivizující tendence k zaznamenávání vjemů a reflexí z cest, která ve *Větrní* podstatně ovlivňuje i celou kompozici sbírky, již lze označit za lyrický cestovní deník. Následující Malého básnická kniha nazvaná *Malá tma* tuto tendenci dále rozvíjí a tematizaci evropských lokalit prohlubuje o reflexi dějinných traumat, která jsou v paměti daných míst nesmazatelně zapsána.

Sbírkou *Malá tma* charakterizuje především formální zručnost, s níž její autor ovládá klasické nástroje lyrického jazyka. Patrné je to už z uplatňovaných žánrových forem, mezi nimiž má své stabilní místo sonet a v ostatních případech je to pravidelně rýmovaná čtyřveršová strofa jako základní stavební prvek textové architektiky básní. Malý je bravurní ale především při práci se zvukovými kvalitami verše – často volí rozměr čtyřstopého daktylu, respektive daktylotrocheje uprostřed rozlomeného césurou na dva půlverše. Houpavost daktylského „valčíku“ je tak umocněna ještě jedním generálním zhoupnutím uprostřed verše – silně to evokuje atmosféru a melodičnost hospodské odrhovačky, původně snad estétsky vykrouženého verše, který se v onu odrhovačku z jakýchsi příčin zvrhnul (ostatně pijáctví je jedním z častých témat *Malé tmy*).

V oblasti hláskové instrumentace jsou akcentovány zejména aliterační řady a jazykové hříčky: „*Váha se převáží. V hodinách hrká. / Malátná malá tma míhavě mrká.*“ (46) Význam těchto poněkud ornamentálních forem přesahuje virtuozitu,

s níž jsou realizovány – spočívá v zapojování slov do neobvyklých, nestereotypních kontextů, čímž se v daných slovech otevírá nová výpovědní síla. V neposlední řadě se Malého ostentativní, možno dokonce říci strategická virtuosita ukazuje na vynalézavých, neobvyklých, provokativních a významově neobyčejně aktivních rýmech (např. *Pámbu – Rambů, kněz – rez, Superstar – Baltazar, dá mi pac – Alexanderplatz, Jiráska – láska, kdysi – PC* apod.). Malý zde zcela záměrně pracuje s napětím, které vzniká mezi zvukovým souladem slov spojených do rýmového páru a jejich významovou kontrastností.

Kontrast je ostatně nejúčinnějším nástrojem Malého a to ve všech rovinách textu – včetně té intertextuální, kde s oblibou zakládá vazby mezi dekadentně laděnými pasážemi a dikcí poezie pro děti či bezstarostnými verši, které čtenář zná ze školních slabikářů: „*Až kouř se s mlhou v šero smísí, / až ztichne echo kaštanových slov, / až vyjme Ema maso z mísy, / vezmem se. Já tě, ty mě. Na hřbitov.*“ (19) Mezižánrové aluze vytvářející významotvorné napětí mezi existenciální tematikou a dílčími formálními znaky obvyklými spíše v poezii pro děti podporuje také výtvarná stránka knihy – obálka připomínající školní notýsek a ilustrace Tomáše Kopřivy zobrazující figuru chlapce ztraceného a nejistého ve velkých prázdných ztemnělých prostorách.

Výše zmíněný strategický charakter Malého virtuosy se vyjevuje zejména tam, kde se autor dopouští záměrné neobratnosti. Jinde formální model, který se mu podává skutečně velmi snadno, vygraduje ad absurdum a posune ho tak do ironické polohy. Doménou strategického zacházení s bravurně zvládnutým tradičním jazykem lyriky je ovšem jeho situování do ostrých kontrastů s všední, banální či spíše přízemní motivikou a také s zhusta nespisovnou a místy i vulgární lidovou češtinou. Význam formální náročnosti a jazykové vynalézavosti, kterými Malý ve své sbírce hýří, spočívá především v napětí, které vychází z konfliktu mezi klasickou lyrickou dikcí a obrazem současného světa, k němuž se tato lyrika už zdánlivě nehodí.

Účinné kontrasty jsou přítomné v samotném tematickém plánu. Na jedné straně stojí tradiční motivický rejstřík lyriky: podzim, mlha, vítr, Bůh, měsíc, hvězdy... A na straně druhé motivika odkazující k současné konzumní kultuře a jejím přízemním emblémům: adventní věnec z IKEA, Česko, které hledá Superstar, plastový nábytek... Malý těmito ryze básnickými prostředky provádí de facto metaliterární reflexi – vyzývá k zachování kontaktu s tradicí, s prvky, které dlouho činily lyriku lyrikou, ale zároveň ukazuje, že už není možné brát tento jazyk samozřejmě a bezvýhradně vážně. Je třeba jít také trochu proti němu a nechávat otázku po tom, jak psát lyriku v době „postlyrické“, neustále otevřenou.

Nejde ovšem o jedinou otázku, kterou sbírka *Malá tma* nastoluje. V tematickém plánu sbírky hraje velmi důležitou roli motiv evropanství, který autor opět neklade jako samozřejmost, ale jako otázku a problém. A tento problém je analyzován nejen explicitní reflexí, ale přednostně prostředky výsostně básnickými, konkrétně vícejazyčností makarónských česko-německých veršů, ve kterých je zhmotněna historicky

podmíněná jazyková realita střední Evropy. Kontinent odmítá Radek Malý vnímat pouze jako znovuotevřený prostor, kde se můžeme pohybovat „už jen na občanku“ (27), byť téma cesty je v *Malé tmě* poměrně časté a do názvů řady básní se dostávají jména evropských měst. To autor činil ostatně i ve svých předešlých sbírkách, ale nyní jsou tyto básnické zápisky z cest po starém kontinentu spojeny s přesnějším významovým zacílením. Malý ironizuje naivní nadšení z toho, že už jsme zase všichni spolu v jedné Evropě. Upozorňuje velmi příkře, že si v sobě neseme tíhu dějinných křivd, nejistotu a předsudky, kterých se nelze naráz zbavit, ale přesto „v kavárnách pijem u jednoho stolu“ (29) – snad jedině ona kultura pijáctví a kavárenského povalečství by nás mohla spojovat.

Významově zatížený není pouze motiv cesty, ale i jejího prostředku, totiž vlaku. Subjekt básní cestuje vlakem, tedy po kolejích, které hrály svoji roli u všech tragédií moderních evropských dějin (včetně transportů, na které nepřímou svou zmínkou o koncentračním táboře a terezínském ghettu naráží). Dějiny Evropy vnímá Malý – opět prostřednictvím efektního kontrastu – jako napětí mezi Lurdy a Dachau a sebetřýznivě se ptá: čeho je v nás víc, svatých míst, nebo koncentráků? Ovšem i tíha současnosti (například v podobě úpadkové televizní kultury) naléhá na vědomí hypersenzitivního subjektu stejně silně jako tíha evropské minulosti, kterou si (z větší části neuvědomovaně) neseme s sebou. Dotýká se i národní identity Čechů jako těch, kteří zdánlivě nemají nic společného s tradicí evropského fašizujícího myšlení, protože vyhnali „nácky“ ze Sudet a jsou tedy čistí. Autor se nevybíravě strefuje do národních stereotypů obyvatel Evropy – opět včetně Čechů. To se děje například v básni *Prší a Češi opouštějí kempy*, jakési (pseudo)melancholické výpovědi o našincích na levné dovolené u Jadranu, kteří se propadají do smutku z nepřízně počasí, jež jim kazí jejich prázdninové radosti – tento výjev je zde postaven do ostřejšího kontrastu ke smutku balkánských národů, jejichž nedávná válečná zkušenost je opravňuje k smutku mnohem více.

K rejstříku stylizací lyrického subjektu, které v Malého poezii oscilují mezi outsiderem, skeptikem, alkoholikem tendujícím k sebevraždě, pochybovačem či ironikem, se ve sbírce *Malá tma* přidává stylizace podmíněná českou národní identitou. Subjekt chce být také vnímán jako reprezentant češství, které je konfrontováno se středoevropskými dějinami a mentalitou „západního“ světa. Čech je tady mnohdy karikaturou sebe sama, rád by se vracel do evropského prostoru jako sebevědomý a vyrovnaný, nezatížený frustracemi a potlačovaným pocitem viny, ale váha historických křivd mu tuto touhu maří. Už v první básni sbírky, nazvané *Odrhovačka*, se mluvčí marně snaží vymluvit z viny za vyhnání sudetských Němců.

Radek Malý tímto způsobem podnikl zcela ojedinělou básnickou sondu do českého kolektivního svědomí, národní identity a historických peripetií, které ji formovaly. Sbírka *Malá tma* se díky tomu stala jedním z dokladů změny, kterou lze v soudobé poezii pozorovat přibližně od roku 2008, tedy od roku jejího vydání. Po dlouhém

období obcházení společenských témat a sociální kritičnosti, která v české poezii dominovala po celá devadesátá léta a ještě dlouho po roce 2000, se kolem roku 2008 začínají objevovat zřetelné snahy o rehabilitaci tzv. angažované poezie. Je to patrné zejména v tvorbě tehdejších debutantů (skupina *Fantasía*, autoři z okruhu časopisu *Psí víno*), ale i v posunech tvorby etablovaných básníků (Vít Janota, Jiří Dynka). Malého ironické podrývání národních sebeklamů má ovšem nejbližší k obdobným snahám u Lubora Kasala, který společenskokritický aspekt uplatňuje kontinuálně od svých básnických začátků na konci osmdesátých let. S Kasalem Malého pojí rovněž virtuózní ovládání vázané básnické formy. Zde má Malý ovšem ještě o něco blíže k poezii J. H. Krchovského, jelikož staví rovněž na půdorysech dekadentní vznešenosti, kterou vědomě a záměrně sráží tematizovanou vulgaritou a nízkostí. Implicitní kritikou tradičního lyrického diskursu souzní Malého sbírka také s usilováním těch autorů, kteří svými (v jiných ohledech značně odlišnými) poetikami vyjadřují nesamozřejmou pozici poezie v soudobém kontextu jazykové a mediální kultury (např. Milan Ohnisko, Tomáš Kafka). Expresivní obraznost *Malé tmy* je podobně jako u předchozích sbírek ovlivněna autorovou zkušeností získanou především překládáním expresionistické poezie. Písňovostí a vyostřenou ironií sbírka tvůrčím způsobem rozvíjí domácí tradici lyriky gellnerovského typu.

Ukázka

Prší a Češi opouštějí kempy

Čas plyne dvěma odlišnými tempy
Prší a Češi opouštějí kempy
Dvojhlavé karty, plastový nábytek
Na pláži leží odžitý zážitek

Smutní jak Srbové uprostřed Evropy
Bez moci, moře a Kosova Bez ropy
Zavála bríza Všecko uletělo
A má-li Balkán duši, má i tělo?

Kotorské kočky, hubené a plaché
značkují místa na mapách svým pachem
a kdyby Srbsko stokrát chtělo moře
dostane jenom jizvy Černé Hoře

(35)

Vydání

Malá tma, Host, Brno 2008.

Ceny

Výroční cena Nadace Český literární fond: Výroční cena za literární tvorbu, 2009.

Reflexe

Autor se zde zjevně hlásí k rebelantství gellnerovského typu, demonstruje svou ironickou distancí (k dnešku) i osobitý humor, což se ovšem nemusí setkat u čtenáře s pochopením. Nicméně Malý se již dávno naučil držet pevně otěže jazyka. Dokáže se zcela přirozeně pohybovat v prostoru jak spisovně (vysoce artistní), tak i hovorové češtiny. Umí překvapit nečekaností slovních spojení, originální metaforou i poetickým neologismem. Četné makarónské verše mají už tradičně ráz kontaminace básnické výpovědi němčinou. Malý již v předchozí tvorbě prokázal literární rozhled a poučenost. Také nejnovější sbírka obsahuje množství mezitextových kontaktů, zejména v podobě různých aluzí či reminiscencí.

Miroslav Chocholatý: „Uchopit svět jak červa mezi prsty“, *Host* 2009, č. 2, s. 82.

„*Hmm Česko hledá Superstar / Herr Gott se chytá za nos / Budu se modlit... Lovu zdar / a velkou sledovanost!*“ Zde jako by se autor snažil zůstat nad věcí, ale ve skutečnosti se ocitá pod realitou, která jeho pokus o báseň zavalila. Jinak ale básník i v *Malé tmě* ukazuje, že je talentem bohatě obdařený. Nová sbírka pak potvrzuje rovněž autorovu „rozlitanost“. Nejenže se opět objevují verše odkazující k cestám do různých míst, ale nechybí ani němčina či odkaz na věty známé ze slabikáře: „*až Ema vyjme maso z mísy, / vezmem se. Já tě, ty mě. Na hřbitov.*“

oh [=Ondřej Horák]: „Radek Malý, Malá tma“, *Lidové noviny* 11. 12. 2008
(přil. *Kulturní premiéry*, s. 3).

Malý totiž svede napsat rytmicky sevřený, umně rýmovaný sonet; ale ani metrum pro něj není dogmatem: kde je to smysluplné, narušuje metrický spád, aby zdůraznil pasáže výrazně sémanticky zatížené; a co se rýmů týče: na pomyslň soubor by se svými skutečnými vertikálními zvukovými metaforami mohl vyzvat i takového Karla Kryla. A jistě by bylo lze pochválit také Malého rozhled po (vědomě přiznaných) tradicích, do nichž se našemu básníkovi vejdu němečtí expresionisté, jejich čeští pokračovatelé i neodekadentní ozvy jako z pera Jiřího H. Krchovského. Cosi mi však v úplném nadšení nad Malého *Malou tmou* bránilo: jako bych pořád jen (byť zálibně a rád) klouzal po povrchu, který sice budí zdání hlubinných dramát, jenomže k těmto neotevřá cestu. Je tak dokonale vykroužen, že v něm není trhlin, jimiž by bylo možno vstoupit.

Ivo Harák: „Radek Malý: Malá tma“, *Portál české literatury*,
online: <http://www.czechlit.cz/nove-knihy/2160-mala-tma/> [přístup 15. 12. 2011].

Poezie dotýkající se svědomí, poezie moralizující i moralistní je poslední dobou rozeseta napříč poetikami i generacemi v překvapivé hojnosti, a možná by stála za samostatnou esej. Tyto verše bohužel pravidelně patří k nejslabším; u Malého to tak však není. Proč? Jednak tato tendence vyznívá jako jedno z celé škály gest, jednak se básníkovi, a to je právě výjimečné, často daří zapojit „etický akcent“ do poezie organicky. To když moralistní tóny zasadí do melodie všed-

nodenní a osobně prožitě; nejde přitom o zpověď, spíš o minireportáž či momentku, v níž se obyčejné, banální, syrové náhle dostává do konfliktu s nekonečně „vyšším“.

Simona Martínková-Racková: „Velké ambice Malé tmy. Sbírka Radka Malého“, A2 2009, č. 20, s. 7.

Pokud se v poslední době zuřivě diskutovalo o neangažovanosti či angažovanosti české poezie, je *Malá tma* kromě jiného také pádnou odpovědí v tom směru: nikde jsem prozatím (s výjimkou Kasalovy poezie posledních dvou sbírek, ale to je úplně jiný básnický rod) nečetl tak plastické, protože přirozené, do hudby zvukového ustrojení vložené škleby do obličeje dnešní doby.

Jakub Chrobák: „„Vít se skřípnul ve dveřích a sténá.“ Aneb: když je báseň hudba“, *Weles* 2008, č. 35/36, s. 201–202.

Básnická kniha Radka Malého rozhodně není jen dílem bezstarostné a hravé harmonie. Ale také to není poezie apokalypsy. Autor vnímá šedivou marnost a konzumerismus, svět, z kterého se vytrácí vznešenost a svatost, ale činí tak s tvůrčím gestem ironie, sebeironie a svébytné imaginace. Jeho dílo patří k tomu nejlepšímu, co v posledních letech v české poezii vzniklo.

Jiří Holý: „Cena pro Malou tmu Radka Malého“, *Host* 2009, č. 7, s. 6.

Slovo autora

Používám vázanou formu tehdy, když mám pocit, že se tak dokážu vyjádřit přirozeněji. I proto tu a tam vítězí volný verš. Ale je pravda, že jakmile básník najde svůj styl, svádí ho to k tomu setrvat u něj – viz Krchovský. Zatím se snažím být na sebe náročný a občas jdu záměrně cestou nepohodlného experimentu za cenu možného vejítí do slepé uličky. Ale pak mě to unaví a dostanu nezvalovskou chuť „obžerně si zarýmovat“. Podstatné je, že se to pořád hýbe.

„Podstatné je, že se to pořád ještě hýbe“ (rozhovor vedl Radek Fridrich), *Tvar* 2003, č. 20, s. 4.

Bibliografie ohlasů

RECENZE: D. Kaprálová, *Mladá fronta Dnes* 28. 11. 2008; oh [=O. Horák], *Lidové noviny* 11. 12. 2008 (příl. *Kulturní premiéry*); A. Blažejovská, *Týdeník Rozhlas* 2009, č. 12; S. Martínková-Racková, A2 2009, č. 20; K. Piorecký, *Tvar* 2009, č. 6; M. Chochoolatý, *Host* 2009, č. 2; J. Holý, *Host* 2009, č. 7; J. Chrobák, *Weles* 2008, č. 35/36; E. Košínská, *iLiteratura.cz*, online: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/23689/maly-radek-mala-tma>, [přístup 12. 12. 2011]; O. Hanus, *A tempo revue*, online: http://www.academia.edu/1853341/Maly_Radek_-_Mala_tma_A_TEMPO_REVUE_ [přístup 23. 4. 2013]; I. Harák, *Portál české literatury*, online: <http://www.czechlit.cz/nove-knihy/2160-mala-tma/> [přístup 15. 12. 2011].

Karel Piorecký